मुस्लिम समुदायका महिलाको वैवाहिक तथा पारिवारिक जीवनको समाजशास्त्रीय अध्ययन

(कास्की जिल्ला रूपा गाउँपालिका वडा नं ६ तालवेशीको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक प्रयोजनको लागि

समाजशास्त्र विभाग पृथ्वी नारायण क्याम्पसपोखरामा

प्रस्तुत

शोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता

जमुना खड्का

रोल नं. ६३/०६७

परीक्षा रोल नं. : ४८०६६४

रजिष्ट्रेसन नं.६-२-२९७-४०-२००७

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
PRITHVI NARAYAN CAMPUS
☎ 520142 520143 520389 523462 526837 527440 531944
पत्र संख्या :
चलानी नं. :
(...समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग...)
भीमकाली पाटन, पोखरा, नेपाल
Bhimkali Patan, Pokhara, Nepal

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,पृथ्वीनारायण क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, समाजशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तह को पाठ्यक्रम अनुरुप छात्रा जमुना खड्काद्वारा रुपा गाउँपालिका. वडा नं. ६ लाई अध्ययन क्षेत्र बनाई **मुस्लिम समुदायका महिलाको वैवाहिक तथा पारिवारिक जीवनको समाजशास्त्रीय अध्ययन** शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्नका लागि समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

(......................)
नारायणी सिग्देल
शोध निर्देशक
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

मिति : २०७५/१२/२९

Web:www.pncampus.edu.np E-mail:info@pncampus.edu.np

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
PRITHVI NARAYAN CAMPUS
520142
520143
520389
523462
526837
527440
531944
पत्र संख्या :
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग
चलानी नं. :
(.............................)
भीमकाली पाटन, पोखरा, नेपाल
Bhimkali Patan, Pokhara, Nepal

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस,मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, समाजशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तह को पाठ्यक्रम अनुरुप छात्रा जमुना खड्काद्वारा **"मुस्लिम समुदायका महिलाको वैवाहिक तथा पारिवारिक जीवनको समाजशास्त्रीय अध्ययन"** शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

....
नारायणी सिग्देल
शोध निर्देशक

....
शुक्रराज अधिकारी
उप-प्राध्यापक
बाह्य परीक्षक

....
प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली
विभागीय प्रमुख

मिति : २०७५/१२/२९

Web:www.pncampus.edu.np E-mail:info@pncampus.edu.np

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको आंशिक प्रयोजनको लागि प्रस्तुत **मुस्लिमसमुदायका महिलाको वैवाहिक तथा पारिवारिक जीवनको समाजशास्त्रीय अध्ययन** विषयको शोधपत्र कास्की जिल्ला रुपा गाउँपालिका वडा नं. ६ मा आधारित छ । यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो व्यस्त समय प्रदान गर्नुभई अध्ययनमा आवश्यक राय, सुझाव, बौद्धिक एवम् विषयगत रुपमा महत्वपूर्ण निर्देशन र हौसला प्रदान गरी पथ प्रदर्शन गर्नुहुनेश्रद्धेय गुरु श्री नारायणी सिग्देलज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु त्यस्तै गरी यस शोधपत्रका वाह्य शोध निर्देशक उपप्राध्यापक श्री शुक्रराज अधिकारीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । समाजशास्त्र विभागका विभागिय प्रमुख प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुलीज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

समाजशास्त्र विभागका आदरणीय गुरुहरुबाट म प्रति देखाउनुभएको सहयोगी भावनालाई सम्मान गर्दै हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा तथ्यांक संकलनका क्रममा मलाई आत्मिय सहयोग गर्नुहुने वडा नं. ६ का सम्पूर्ण उत्तरदाता महानुभावहरुप्रति धन्यवाद प्रकट गर्दछु । मलाई यस अध्ययनको लागि हैसला प्रदान गर्नुहुने श्रीमान विवेक थापाज्यूप्रति, साथै सम्बन्धित पुस्तक तथा अन्यपाठ्य सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनेपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्ताकलय, कास्कीप्रति विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा, यो शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने आविष्कार कम्प्युटर टाइपिङ्ग तथा प्रिन्टिङ्ग परिवार, बगर लगायत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग, सल्लाह, सुझाव दिनुहुने सम्पूर्ण महानुभावप्रति धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

मिति : २०७५/१२/२९ **जमुना खड्का**

शोधसार

नेपाली समाजमा लिङ्ग, वर्ण, जातजाति, भूगोल, सामाजिक, आर्थिक स्थिति, धर्म उमेर आदि विभिन्न कारणले व्यक्ति र समुह बिच असमानता रहेको छ । लैङ्गिक अध्ययन उच्चजाति, वर्ग, शहरी शिक्षित समुदायमा गरिनुले आम नेपाली महिलाहरुको सामाजिक अवस्थाको प्रतिनिधित्व हुन सकेको छैन । अन्य धार्मिक सम्प्रदायका महिलाहरुको तुलनामा मुसलमान महिलाहरुको अवस्था दयनीय छ । मुस्लिम समाजमा इस्लामिक धार्मिक ग्रन्थ कुरान प्रदत्त न्याय, नियम, कानुन व्यवहारिक जीवनमा प्रयोग भै रहेको देखिन्छ । इस्लाम समुदायमा धर्मलाई चोखो र अपरिवर्तनीय रुपमा अपनाउने अभ्यास गर्दा धर्ममा रहेको पुरुष पक्षीय नियम कानुन र न्यायले महिलाको अवस्था कमजोर हुन पुगेको छ ।

यसै सन्दर्भमा मुस्लिम महिलाहरुको वैवाहिक तथा पारिवारिक जीवनका विभिन्न पक्षहरु पत्ता लगाउन यस अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ ।

यस अध्ययनका उद्देश्यहरु मुस्लिम समुदायमा छोरी बुहारीको शैक्षिक अवस्था पत्ता लगाउने, विवाह प्रक्रियामा छोरीको निर्णय प्रकाश पार्ने साथै पारिवारिक जीवनमा महिलाको अवस्था प्रकाश पार्ने रहेका छन् । लैङ्गिक सिद्धान्तलाई मुख्य आधार बनाइ यस अध्ययनलाई तयार पारिएको छ । कुल ५० घर परिवारमा सबैलाई समेटेर यस अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको हो । यस क्रममा उत्तरदातालाई विभिन्न प्रश्न सोधी प्राप्त उत्तरका आधारमा शोधलाई अगाडि बढाएको छ । विस्तारै यो समुदाय संयुक्त परिवारबाट एकल परिवारको ढाँचामा प्रवेश गरेको छ । मुख्य पेसाका रुपमा कृषिलाई अगाल्दै आएको यो समुदायमा वैदेशीक रोजगारलाई पनि अगालेको पाइन्छ । पुरुषको तुलनामा महिला पछाडी परेका यस समुदायमा घरायासी कामकाज देखि सन्तानोत्पादन, सन्तानको शिक्षा, विवाह जस्ता पक्षमा पुरुषको निर्णयको भूमिका रहेको देखिन्छ । पुरुष नभएको घरमा भने महिलाको निर्णायक भूमिका देखिन्छ । घरयासी काम देखि वाहेक गाउँमा हुने विभिन्न सभा समारोह, भ्कारा, पर्म जस्ता कार्यमा पनि महिलाको तुलनामा पुरुषको उल्लेख उपस्थिति देखिन्छ ।

समयको परिवर्तन सँगै यस समुदायका मानिसहरुमा पनि चेतनाको विकास हुदैं गएको पाइन्छ । छोरीलाई पनि छोरा सरह समान शिक्षाको आवश्यकतालाई बुझ्रेका छन् । पुरुष सरह महिला पनि हरेक क्षेत्रमा अगाडि बढ्नु पर्छ भन्ने मानसिकताको विकास भएको पाइन्छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ
आवरण पृष्ठ	i
सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृति पत्र	iii
कृतज्ञता	iv
शोधसार	v
विषय सूची	vi

अध्याय : एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनका उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको महत्त्व तथा औचित्य	४
१.५ अवधारणात्मक ढाँचा	५
१.६ अध्ययनका सीमा	६
१.७ संगठननात्मक ढाचाँ	७

अध्याय : दुई

सम्बन्धित पूर्व साहित्यको अध्ययन

२.१ सैद्धान्तिक समीक्षा	८
२.१.१ लैङ्गिक सिद्धान्त	८
२.१.२ महिलावादी सिद्धान्त	१०
२.२ पूर्व अध्ययनको समीक्षा	१०

अध्याय : तीन

अनुसन्धान विधि

३.१	अनुसन्धान क्षेत्र छनोटको औचित्य	१४
३.२	अनुसन्धानको ढाँचा	१४
३.३	समग्र र नमुना छनौट	१४
३.४	तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति	१५
	३.४.१ प्राथमिक स्रोत	१५
	३.४.२ द्वितीय स्रोत	१५
३.५	तथ्याङ्क संकलनका विधि	१५
	३.५.१ अवलोकन विधि	१५
	३.५.२ अन्तर्वार्ता अनुसूची	१६
	३.५.३ वैयक्तिक अध्ययन	१६
३.६	तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुति करण	१६

अध्याय : चार

अध्ययन क्षेत्रको परिचय

४.१	अध्ययन क्षेत्रको सामान्य परिचय	१७
	४.१.१ तालवेशी गाउँको एक परिचय	१८
	४.१.२ जनसंख्या	१९
	४.१.३ पेशा	२०
	४.१.४ धार्मिक स्थल तथा पर्यटन	२१
४.२	सांस्कृतिक पक्ष	२२
	४.२.१ अजान (जन्मदिन)	२२
	४.२.२ बिलादत (नामकरण)	२२
	४.२.३ छठावन (अन्न प्राशन)	२२
	४.२.४ सुन्नत वा खतना	२२
	४.२.५ विस्मिल्लाह (विद्या आरम्भ)	२३

४.२.६ हकिका २३
४.२.७ निकाह (विवाह) २३
४.२.८ तलाक (सम्बन्ध विच्छेद) २३
४.२.९ मृत्यु २३
४.३ मुस्लिक समुदायको धार्मिक अवस्था २४
४.३.१ ईमान (कल्मा तैयावा वा पवित्र मन्त्र) २४
४.३.२ नमाज कायम गर्नु (अल्लाहरूको प्राथना) २४
४.३.३ रोजा (कठोर व्रत) २४
४.३.४ हज (तीर्थ यात्रा) २५
४.३.५ जकात (खास किसिमको दान) २५
४.४ शैक्षिक स्थिति २५
४.५ पारिवारिक अवस्था २७
४.६ वैवाहिक स्थिति २९
४.७ महिलाको अवस्थामा २९
४.८ सामाजिक संस्कारमा परिर्वतन ३१
४.८.१ जन्म ३१
४.८.२ विवाह ३२
४.८.३ मृत्यु ३४
४.८.४ खतना ३५

अध्याय : पाँच

पारिवारिक जीवनमा महिलाको अवस्था

५.१ घरयासी कार्यमा महिलाको भूमिका ३७
५.२ वस्तुभाउको वेचविखन ३८
५.३ घासपानी र भकारो सफा गर्ने काम ३९
५.४ आम्दानीको स्रोत ४०
५.५ आम्दानीको लगानी ४१

५.६ सन्तानोत्पादन ४२
५.७ सामाजिक कार्यमा महिलाको सहभागिता ४३
५.८ सभा, सम्मेलन र आमा समुहमा महिलाको सहभागिता ४५
५.९ सार्वजनिक उत्सवमा महिलाको सहभागिता ४५

अध्याय : छ
वैवाहिक तथा शैक्षिक अवस्था

६.१ मुस्लिम समुदायमा महिलाका वैवाहिक प्रकृया ४७
६.२ विवाहको निर्णय प्रक्रियामा छोरीको सहभागिता ४८
६.३ सन्तानको शिक्षाको स्तर ५०
६.४ मुस्लिम समुदायमा छोरीले छोरा सरह घरमा पढ्न पाउने अवस्था ५१
६.५ मुस्लिम समुदायमा प्रशस्त शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता ५२
६.६ विवाह पश्चात शिक्षा नपाउनुका कारणहरू ५३
६.७ मुस्लिम समुदायमा छोरा छोरी सरह बुहारीले शिक्षा पाउने अवसर ५४
६.८ छोरीलाई अधिकार संपन्नता ५५

अध्याय : सात
सारांश र निष्कर्ष

७.१ सारांश ५७
७.२ निष्कर्ष ५८
सन्दर्भ सूची
अनुसूचि